

MUSTAFA ES-SİBÂÎ (1915-1964) VE ESERLERİ

Dr. M. K. Abdussamet BAKKALOĞLU*

"Çağlar boyu din için en büyük tehlikeyi iki zümre oluşturmuştur: Dini doğru anlamayanlar ve dini olabildiğince istismar edenler. Birinci grup o dine inananları şaşırtıp yoldan çıkarırken, ikinci grup da o dini inkâr edenlerin eline koz verir."¹

Abstract:

As a educator, professor, writer, journalist, member of Parliament, political thinker, founder of a religious movement and commander of volunteers' battalion, Dr. Sibâî is a noted personality of Syria in the 20th century. Owing to his untiring effort, enthusiastic speeches, and fluent style of writing, he became distinguished and well-known person throughout the Islamic world. He took great care of İslamic Law (fiqh) and gave most of his researchs in this area. Perhaps he may be considered too conservative in his opinion but reality of his great influence over the İslamic movements in all of the world including Turkey can not be denied. He succeeded establishing a college for Islamic jurisprudence known as "Kulliah el-Shariah" in Damascus and began to compile an "Encyclopedia of Islamic law". Because of ill health, he devoted last part of his life to scholarly activities and especially wrote against the orientalist point of view and tried to return the Muslims their lost-selfconfidence. This paper deals with briefly his life story and his works, discussing the value of them in regard with the period in which he lived.

Key Words:

Sibâî, Syria-Muslim Brotherhood, orientalism, Islamic socialism, women, family law.

I. HAYATI

Mustafa es-Sibâî, 1322/1915 yılında Suriye'nin Humus şehrinde doğdu.² Kendisi, ilim geleneğine sahip bir aileye mensuptur. Babası Hüsnü Sibâî,³ ailenin yüzlerce yıldan beri sürdürdüğü geleneği devam ettirerek, Hu-

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

¹ Mustafa es-Sibâî, *Hâkezâ 'allemetni el-hayât*, Söz No: 693.

² Bk. Abdülaziz el-Hâcc Mustafa, *es-Sibâî Reculu fikr ve kâidu da've*, Amman: Dâru 'Amâra, 1984, s. 19. Mütellifin "*es-Sünne ve Mekânetühâ fi't-teşri' el-İslâmî*" adlı eserinin girişinde, nâşir (:neşreden) imzasıyla yer alan bölümde, doğum tarihinin 1917 olarak gösterilmesi isabetli gözükmemektedir (Bk. Mustafa es-Sibâî, *a.g.e.*, Dimaşk/Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985). Aynı şekilde bu tarihin 1914 olarak zikredilmesi de doğru değildir (Bk. Enver el-Cüнді, "Mustafa es-Sibâî", *A'lâmu'l-Karni'r-Râbi'a Aşer el-Hicri/A'lâmu'd-da'veti ve'l-fikr*, Kahire 1981, s. 451).

³ Sibâî'nin eserlerinin tercümelerinin bazılarında, babasının ismi "Hasaneyn" olarak zikredilmekteyse de (Bk. Fethi Yeken, *Çağdaş Davet Önderleri*, çev. Ziya Eryılmaz, İstanbul: Ravza Yayınları, t.y., s. 59; Ka-

mus merkez camiinin hatipliğini yapmaktaydı. Mustafa tahsil hayatına hazırlık yaparak başladı ve ilk temel bilgileri babasından aldı. Ardından ilk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamlayarak 1930 yılında liseden mezun oldu. Küçük yaştan itibaren babasıyla beraber Humus'un ilim meclislerine iştirak etti ve zaman zaman babasının görev yaptığı camide hutbeler îrâd etti. Şehir halkını Fransız işgaline karşı bilinçlendirici faaliyetlerde bulundu⁴ ve bazı gençlik teşkilatları organize etti.⁵ Bu tür faaliyetleri yüzünden uzun süren takip, sürgün ve tutuklamalara maruz kalmış olsa da, bunlardan geri adım atmadı ve ülkesinin hürriyetine kavuşmasında önemli bir misyon üstlendi.⁶

1933 yılında Kahire'ye giderek Ezher Üniversitesi'ne kaydoldu ve önce "fıkıh" ardından da "usûlü'd-dîn" bölümünü bitirdi. Mezun olduktan sonra aynı üniversitede doktora yapmaya başladı. 1950 yılında "İslam Hukukunda Sünnet'in yeri ve Önemi" başlığını taşıyan tezini başarıyla savunarak "mümtaz (pekiyi)" dereceyle "Fıkıh ve usûl-i fıkıh doktoru" unvanını aldı.⁷

Kahire'de Hasan el-Bennâ ile tanıştı ve Suriye'ye döndükten sonra 1946 yılında⁸ bu ülkedeki İslâmî cemaatleri bir araya getirerek "İhvân-ı Müslimîn" hareketini başlattı. 1952 yılında hareketin faaliyetleri yaptığı askerî ihtilal sonucunda Devlet Başkanı olan Edîb Çiçeklî tarafından durduruldu.⁹ 1954'te tekrar faaliyete geçen hareketin liderliğini 1957 yılına kadar¹⁰

dinin Yeri, çev. Abdullah Yalçın-Mehmet Yolcu, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988, s. 9-32), bu durumun yanlış okumadan kaynaklandığı kanaatindeyiz.

⁴ Bazı kaynaklarda kendisinin, 18 yaşında etkili hutbeler îrâd ettiği bilgisi yer alırken (Bk. el-Hâcc Mustafa, *a.g.e.*, s. 21), bazı eserlerde bu dönemde kendisinin henüz 15 yaşını doldurmadığı ifade edilmektedir (Bk. Abdülkerim Osman, "Âlim mücâhid: Mustafa es-Sibâ'î", *Me'âlimu's-sekâfeti'l-İslâmiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1984, s. 480). Bu bilgilerin biraz mübalağalı olduğu düşünülebilirse de, Sibâ'î'nin Fransızların Fas politikası aleyhine broşür dağıttığı iddiasıyla ilk defa hapse girişinin 16 yaşındayken 1931 yılında gerçekleştiği göz önünde bulundurulursa, bu bilgilerin fazla abartılı olmadığı söylenebilir (Kırs. Muhammed Bessâm el-Üstuvânî, "Safahât min cihâdin mütevâsîl: Târîhu da' ve fi hayâti Recul ", *Mustafa es-Sibâ'î bi-aklâmi muhibbîhi ve 'ârifîhi*, Editör: Muhammed Mustafa es-Sibâ'î, Riyad: Dâru'l-Verrâk, 2000, s. 127).

⁵ Bunlar arasında Humus'taki "er-Râbitatu'd-Dîniyye" ile Şam'daki "eş-Şebâbu'l-Muhammedî" ve "eş-Şebâbu'l-Müslimîn" sayılabilir (Bk. Yeken, *a.g.e.*, s. 65; el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 132).

⁶ Bazı kaynaklarda kendisinin 1945 yılında Fransız işgalcilerle ilk kurşunu sıkan kişi olduğu bilgisi de yer almaktadır (Bk. Yeken, *a.g.e.*, s. 64).

⁷ Bazı kaynaklarda bu tarih 1949 olarak verilmektedir (Bk. el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 122; el-Hâcc Mustafa, *a.g.e.*, s. 21; Ömer Faruk Abdullah, *Suriye Dosyası*, çev. Hasan Basri, İstanbul: Akabe Yayınları, 1985, s. 116). Fakat Sibâ'î'nin doktora tezinin 1985 tarihli baskısının ilk sayfasında diplomasının suretine yer verilmiş olup buna göre, tez savunmasının yapıldığı tarih 12 Nisan 1950 ve diplomanın onaylanma tarihi de 18 Nisan 1950'dir (Bk. Mustafa es-Sibâ'î, *es-Sünne ve Mekânetühâ fi'l-tesrî' el-İslâmî*, Beyrut/Dimaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985).

⁸ Bk. R. Hrair Dekmejian, "Sibâ'î, Mustafa Al-", *The Oxford Encyclopedia of the Modern World*, IV (New York 1995), s.71. Bu tarih bazı eserlerde 1944 (Bk. R. Hrair Dekmejian, *el-Usûliyye fi'l-'Âlemi'l-'Arabî*, çev. Abdülvâris Sa'îd, Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1989, s. 164) ve bazılarında da 1945 olarak yer almaktadır (Bk. Yeken, *a.g.e.*, s. 66).

⁹ Bk. Dekmejian, *a.g.m.*, s.71.

¹⁰ Bk. Hilal Görgün, "İhvân-ı Müslimîn", *DİA*, XXI (İstanbul 2000), s.583; Dekmejian, *a.g.m.*, s.72. Bazı kaynaklarda kendisinin 1958 yılında, dönemin devlet başkanı Cemal Abdünnâsır'ın talebi doğrultusunda hareketin faaliyetlerine son vermek zorunda kalmakla birlikte, 1945 yılında başlayan liderliğinin 1961 yılına kadar devam ettiği ifade edilmektedir (Bk. R. Hrair Dekmejian, *Islam in Revolution*, New York 1985, s. 112-113).

aktif bir şekilde yürüttü.¹¹ Filistin meselesine özel bir ihtimam gösterdi ve 1948 yılında Kudüs'te bizzat çarpışmalara katıldı.¹² Liderliğini yürüttüğü hareket, kendi döneminde ulemaya ve tasavvuf erbabına yakın durarak gelişmelere açık, esnek bir çizgi takip etti.¹³ İrşad ve davet faaliyetinin yanında siyasî alanda da faaliyet gösterdi¹⁴ ve 1949–1954 yılları arasında Şam milletvekili olarak Parlamento'da görev yaptı.¹⁵ Suriye'nin 1950 tarihli ilk anayasasının taslağını hazırlayan dokuz kişilik heyette yer aldı¹⁶ ve Anayasa'da İslâmî kimliğe vurgu yapılarak¹⁷ İslam hukukunun başlıca yasama kaynağı olarak kabul edilmesinde etkin rol üstlendi.¹⁸

Basın ve yayın alanında da çalışmaları olan Sibâf, 1947–1949 yılları arasında günlük *"el-Menâr"* gazetesini, 1955–1958 yılları arasında haftalık siyasi bir gazete olan *"eş-Şihâb"*ı ve aynı dönemde aylık *"el-Müslimûn"* dergisini çıkardı. Bu dergi daha sonra *"Hadâratu'l-İslâm"* adıyla yayın hayatını sürdürmüştür.¹⁹

Sağlığının bozulmaya başladığı 1943 yılından itibaren,²⁰ orta öğretim kurumlarında İslam dini ve Arapça öğretmenliği yaptı. Dini eğitim veren orta eğitim kurumlarının açılması ve yaygınlaşmasına öncülük etti. 1950 yılında Şam'daki Dimaşk Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim elemanı olarak göreve başladı. Aynı üniversiteye bağlı bir İslam Hukuk Fakültesi'nin (Külliyetü's-Şerî'a) kurulmasında önemli katkıları oldu ve 1955 yılında kurulan bu fakültenin bir müddet kurucu dekanlığını yaptı.²¹ Aynı fakültede İslam Hukuku (Fıkıh) Bölüm başkanlığını yürüttü. 1956 yılında, düzenleme kurulu başkanı sıfatıyla *"İslam Fıkıh Ansiklopedisi (Mevsû'atü'l-fikhi'l-*

¹¹ Bu tarihte sağlık durumu nedeniyle bu görevden ayrılmışsa da, hareket üzerindeki etkisi vefatına kadar devam etmiştir. Sibâf'nin şahsiyeti ve İhvân-ı Müslimîn hareketi çerçevesindeki faaliyetleri hakkında bk. Ömer Faruk Abdullah, *a.g.e.*, s. 104–122.

¹² Sibâf burada, kendisinin bir araya getirdiği gönüllü milislere komutanlık yapmıştır (Bk. el-Cüнді, *a.g.m.*, s.436; Abdülkerim Osman, *a.g.m.*, s.481.

¹³ Bu çizgi Sibâf sonrasında değişmiş ve hareket "selefi" bir karakter almıştır (Bk. Ömer Faruk Abdullah, *a.g.e.*, s. 124).

¹⁴ Kendisinin siyasete atıldıktan sonra, dini siyasete alet etmek yerine, siyaseti dine alet ettiği ve siyaseti halka hizmet için bir vesile olarak kullandığı ifade edilmektedir (Bk. Muhammed el-Mübârek, "Râidu fikrin ve kâidu da've", *Mustafa es-Sibâfî bi-aklâmi muhibbîhi ve 'ârifih*, Editör: Muhammed Mustafa es-Sibâfî, Riyad: Dâru'l-Verrâk, 2000, s. 41–42).

¹⁵ Bk. el-Hâcc Mustafa, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁶ Bk. Vehbi ez-Zuhaylî, "Cevlâtü's-Sibâfî el-Fikhiyye", *es-Sibâfî Reculu fikir ve kâidu da've* (Editör: Abdülaziz el-Hâcc Mustafa), Amman: Dâru 'Amâra, 1984, s. 78.

¹⁷ Bk. el-Cüнді, *a.g.m.*, s.436. Nitekim "(...)Halkın ekseriyetinin İslâm dinine mensubiyeti sebebiyle, devletin İslâm dinine ve bu dinin ideallerine bağlanması" Suriye Anayasasının hedeflediği gayelerden birisidir (Bk. Hüseyin Nâil Kubalı, "Kanun-ı Esâsî", *İA*, VI, s.180).

¹⁸ Bazı değişikliklerle 1963 yılına kadar yürürlükte kalan bu anayasada, İslâmî içtihatlar yasamanın başlıca kaynağı olarak kabul edilmiştir (Bk. Yıldızhan Yayla, "Anayasa", *DİA*, III, İstanbul 1991, s.187).

¹⁹ Bk. el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 136–139.

²⁰ Bu durumun sebebi olarak hapiste maruz kaldığı işkenceler gösterilmektedir (Bk. Ömer Faruk Abdullah, *a.g.e.*, s. 117–118).

²¹ Kendisinin, Fakülte'nin kurulma aşamasında yaptığı fedakârlıklar ve öğretim elemanı seçimindeki âdil tutumu hakkında bk. Mustafa ez-Zerkâ, "Evvelu 'amîdin li-Külliyeti's-Şerî'a ve reîstin li-lecneti Mevsû'ati'l-fikhi'l-İslâmî kâne ramze't-tadhiyeti ve'l-İsâr", *Mustafa es-Sibâfî bi-aklâmi muhibbîhi ve 'ârifih* (Editör: Muhammed Mustafa es-Sibâfî), Riyad: Dâru'l-Verrâk, 2000, s. 31–33.

İslâmî)"nin hazırlık çalışmalarına başladı.²² Örnek fasikülleri 1961 yılında yayımlanan bu ansiklopedinin neşri devam etmektedir.²³

1952 yılının sonlarında, Devlet başkanı Edîb Çiçekli tarafından üniversitedeki görevine son verildi ve bir müddet hapsedildikten sonra sınır dışı edildi. Bunun üzerine Lübnan'a yerleşti ve orada bir gençlik hareketi başlattı.²⁴ 1956 yılında, kendisine yönelik olarak düzenlenen bir suikast girişiminden son anda kurtuldu.²⁵ Çeşitli vesilelerle birçok Batı ülkesini ve Türkiye'yi ziyaret etti. Gittiği ülkelerde müsteşriklerle ilmî münakaşalarda bulundu.²⁶

Ömrünün son sekiz yılını hastalıklar ve dayanılmaz acılarla geçirdi. Fakat bu durumda bile üniversitedeki görevini ve ilmî çalışmalarını aksatmadı.²⁷ Aksine bu dönem ilmî açıdan en verimli olduğu süre oldu ve eserlerinin büyük çoğunluğunu bu dönemde kaleme aldı. Gerek eserlerinde ve gerekse konferanslarında, Müslümanların Garp medeniyeti karşısında yitirmiş oldukları özgüvenlerini tekrar kazanmasına ve kendi değerlerine olan inançlarının pekiştirilmesine çalıştı. Özellikle oryantalistler tarafından İslam dini üzerinde oluşturulmaya çalışılan tereddüt ve şüphelerin izale edilmesine önemli katkıları oldu.²⁸ Kendisini tanıyanların sabır, vefa, dürüstlük, cesaret ve hoşgörü gibi erdemlere sahip olduğunu²⁹ ifade ettikleri Mustafa Sibâî, 3 Ekim 1964 tarihinde Şam'da vefat etti.³⁰

II. ESERLERİ

Mustafa Sibâî son derece hareketli bir hayat sürmesine rağmen birçok eser kaleme almış ve bunların önemli bir kısmı kendisi hayatta iken yayımlanmıştır. 25'ten fazla olduğu³¹ ifade edilen bu eserlerin bazıları müteaddit defalar basılmış, müellif hemen her baskıda bazı değişiklik ve ilavelere yer vermiştir.³² Bu durum, kendisinin dinamik ve gelişmelere açık bir ilim zihni-

²² Sibâî'nin teklifiyle gündeme gelen bu ansiklopedi projesi, aynı yıl içerisinde Suriye devlet başkanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Bk. Nâsır b. 'Ukayl b. Câsir et-Tarîfi, *Târîhu'l-fikhi'l-İslâmî*, Riyad 1408/1987, s. 174).

²³ İlk cildi 1966 yılında Kahire'de çıkan ve en son 2001 yılında 27. cildi neşredilen Ansiklopedinin ismi bir dönem "*Mevsû'atü Cemâ' Abdinnâsır fi'l-fikhi'l-İslâmî*" olmuş fakat daha sonra ilk isme geri dönmüştür (Bk. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mevsûatü'l-Fikhi'l-İslâmî", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 490).

²⁴ Bk. ez-Zuhaylî, "Cevlâtü's-Sibâî el-Fikhiyye", *es-Sibâî Reculu fikr ve kâidu da've*, s. 82.

²⁵ Bk. el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 140.

²⁶ Sibâî'nin bu ziyaretleriyle ilgili geniş bilgi için bk. el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 140-143.

²⁷ Sibâî bu dönemde, öğrencilerinin derstlerinden mahrum kalmalarından dolayı duyduğu ıstırapın, hastalığından kaynaklanan ıstıraptan daha fazla elem verici olduğunu ifade etmiştir (Bk. el-Hâcc Mustafa, *a.g.e.*, s. 25).

²⁸ Bk. Abdülkerim Osman, *a.g.m.*, s. 481.

²⁹ Bk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, "Ahlâku'd-dâ'ıye er-râhil", *Mustafa es-Sibâî bi-aklâmi muhibbîhi ve 'ârifîh* (Editör: Muhammed Mustafa es-Sibâî), Riyad: Dâru'l-Verrâk, 2000, s. 159-164; ez-Zerkâ, *a.g.m.*, s. 30-33.

³⁰ Sibâî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 119-150.

³¹ Bk. Vehbi ez-Zuhaylî, "Cevlâtü's-Sibâî fi meyâdini'l-fikhi ve meâsiruhi fi hidmeti'l-ilm", *Mustafa es-Sibâî bi-aklâmi muhibbîhi ve 'ârifîh* (Editör: Muhammed Mustafa es-Sibâî), Riyad: Dâru'l-Verrâk, 2000, s. 93.

³² Mesela sunduğu bir konferansın metni olan "*İştirâkiyyetü'l-İslâm*" ilk önce 112, daha sonra 175 ve en sonunda da 420 sayfalık kitaplar halinde basılmıştır (Bk. ez-Zuhaylî, "Cevlâtü's-Sibâî el-Fikhiyye", *es-Sibâî Reculu fikr ve kâidu da've*, s. 76-77).

yetine sahip olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.³³ Kendisinin eleştirilere açık bir kimlik sergilediği³⁴ ve hatalı olduğunu gördüğü zaman kanaatlerini değiştirdiği de görülmektedir.³⁵

Eserlerinin ortak özelliği, hepsinin pratik bir ihtiyacı karşılamak üzere ve Müslümanların kendi medeniyetlerine olan güvenlerini pekiştirme gayesiyle yazılmış olmasıdır. Bu durum, bu tür eserlerin çok yaygın olmadığı bir dönemde yayımlanan eserlerinin büyük bir hüsnü kabul görmesini ve birçok dile tercüme edilmesini sağlamıştır. Bunlar arasında Türkçe, İngilizce, Farsça,³⁶ Urduca ve Malay dili sayılabilir.

Eserlerini, ağırlıklı olarak “İslam medeniyetini tanıtmayı ve üstün yönlerini ortaya koymayı amaçladığı çalışmalar” ile “İslâm hukuku alanında kaleme almış olduğu eserler” şeklinde iki grupta ele almak mümkündür. Fakat bu ayırım her zaman çok belirgin olarak ortaya çıkmamakta, müellif bu alanları iç içe kullanabilmektedir. Mesela bir konferansın genişletilmiş şekli olan “*el-Mer'e beyne'l-fikhi ve'l-kânûn*” adlı eser, bir yönüyle bir fıkıh çalışması iken, diğer yönüyle İslâm Hukukunun ve dolayısıyla İslâm Medeniyetinin üstünlüğünü ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷ Bu durum, yazarın ilmî kimliği yanında, bir aydın ve aksiyon adamı kimliği de taşımasından kaynaklanmaktadır. Müellif bu eserde kadının farklı dönem ve medeniyetlerdeki konumunu İslâm Medeniyetindeki konumuyla mukayese etmekte, İslâm'ın kadına kazandırdıklarını ve kadınlarla ilgili olarak yapılması gereken kanuni düzenlemeleri ele almaktadır.³⁸ Eserde kadının eğitim hakkı, çalışması, şahitliği, siyasi hakları, nikâhın dinî karakter taşıyıp taşımadığı, taaddüd-i zevcât ve boşanma gibi konular işlenmekte, bu konularla ilgili Batı medeniyetine ait örnekler verilerek mukayese

³³ Kendisinin, İlahiyat Fakültesi'nde okutulacak fıkıh derslerinde, İslâm hukuk ekollerini yanında, İslâm ve Batı ülkelerinin çağdaş kanunların ilgili hükümlerinin de mukayese edilmesini kararlaştırmış olması, bu esnek ilim anlayışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Bk. Muhammed Fevzi Feyzullah, “Cühûdu's-Sibâ'î li-tatviri menâhici'l-fikhi'l-İslâmî”, *Mustafa es-Sibâ'î bi-aklâmi muhibbihi ve 'ârifih*, Editör: Muhammed Mustafa es-Sibâ'î, Riyad: Dâru'l-Verrâk, 2000, s. 80).

³⁴ Mesela “*İştirâkiyyetü'l-İslâm*” adlı eserine reddiye yazan arkadaşını büyük bir olgunlukla karşılamış ve bu kişinin faziletlerini saydıktan sonra, kitabının gereği gibi anlaşamadığını ihsas ederek, meramını tam olarak ifade edecek bir kitap yazacağını söylemekle iktifa etmiştir (Bk. ez-Zuhaylî, “Cevlâtü's-Sibâ'î el-Fikhiyye”, *es-Sibâ'î Reculu fikr ve kâidu da've*, s. 77-78). Aynı şekilde, yöneticiliğini yaptığı dergilerde, kendisini eleştirenlerin yazılarını da yayımlatması, bu özelliğinin değişik bir tezahürüdür (Bk. Muhammed el-Mübârek, *a.g.m.*, s. 41).

³⁵ Nitekim kendisinin, sakal ve “te'mim (:kamulaştırma)” konularında, önceden benimsemiş olduğu görüşleri daha sonra değiştirdiği ifade edilmektedir (Bk. Ebû Ğudde, *a.g.m.*, s. 161).

³⁶ Müellifin eserlerinin pek çoğunun Farsçaya çevrildiği ifade edilmektedir (Bk. Hamid Enayat, *Modern Islamic Political Thought*, London 1982, s. 95).

³⁷ Bk. Mustafa es-Sibâ'î, *el-Mer'e beyne'l-fikhi ve'l-kânûn*, Halep: Matbaatu'l-Asîl, 1962; el-Mektebetü'l-'Arabîyye, 1966; Beyrut/Dimaşk: el-Mektebu'l-İslâmî-Müessesetü'r-Risâle, 1972; Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmîyye, 1975; Beyrut/Dimaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984.

³⁸ Eserin 1966 yılındaki baskısını esas aldığı anlaşılabilir tercümenin baş tarafında, Muhammed el-Mübârek tarafından kaleme alınmış geniş bir mukaddime de yer almıştır (Bk. *Kadının Yeri*, çev. Abdullah Yalçın-Mehmet Yolcu, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988, s. 9-32).

imkânı sunulmaktadır.³⁹ Türkçeye de çevrilen bu eser,⁴⁰ getirdiği çözüm önerileri bakımından fazla muhafazakâr bulunabilirse de, kadın konusunda genelde Müslüman aydınlar tarafından “özür dileyici” bir tavırla ele alınan konuları, büyük bir özgüvenle ve çok yönlü olarak incelemesi açısından dikkat çekicidir.

Müellifin 1950 yılında tamamladığı doktora tezi olan ve daha sonra yapılmış birçok ilave içeren “*es-Sünne ve Mekânetühâ fi't-teşri' el-İslâmî*”, özellikle müsteşriklerin sünnet konusunda ortaya attıkları iddiaların geçersizliğini ispatlama gayesiyle kaleme alınmış bir eserdir.⁴¹ Yayınlanmasının akabinde İslam dünyasında büyük takdir toplayan eser dilimize de kazandırılmıştır.⁴²

Sibâî neredeyse bütün eserlerinde, “müsteşrikler” ve onların izinden giden “müstağripler”in ortaya attıkları şüpheleri izale etme çabası içerisinde olmuşsa da,⁴³ bu konuya müstakil bir eser de tahsis etmiştir. Müsteşriklerle gerçekleştirilen yüz yüze diyaloglar ve onların Müslüman aydın ve din adamları üzerindeki önemli tesirleri “*el-İstişrâk ve'l-müsteşrikûn mâ lehüm ve mâ 'aleyhim*” adlı eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁴⁴ Yine bir konferansın genişletilmesiyle ortaya çıkan ve oryantalizmin tarihçesi, ortaya çıkmasının sebepleri, hedefleri ve kullandığı vasıtalar konusunda önemli bilgiler içeren bu eser, dilimize de iki ayrı çeviri halinde kazandırılmıştır.⁴⁵

Fransız işgalinden yeni kurtulmuş bir ülke olarak dönemin Sovyetler Birliği'ne siyasi yakınlık duyan Suriye'de, sosyalizmin dile getirdiği değerler, aydınlar arasında oldukça yaygın bir kabul görmüştü. Sibâî, bu değerlerin en mükemmel şeklinin İslâm medeniyetinde mevcut olduğunu ortaya koymak amacıyla “*İştirâkiyyetü'l-İslâm*” adlı eserini kaleme almıştır.⁴⁶ Sibâî bu eserde dinlere göre fakirlik meselesi; öğrenim, mülkiyet ve işçi hakları; sosyal

³⁹ Eserin ekler bölümünde yer alan 55 makalede, Batılıların kendi medeniyetleri hakkındaki özeleştirilerine yer verilmiştir. Fakat eserin 1969 tarihli tercümesinde bu eklerin hiçbirisi yer almazken (Bk. *İslâma ve Garblılara göre Kadın*, çev. İhsan Toksarı, İstanbul: Nida Yayınları, 1969), 1988 tarihli tercümede de, bunlardan sadece altı tanesine yer vermiştir (Bk. *Kadının Yeri*, çev. Abdullah Yalçın-Mehmet Yolcu, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988, s. 225-239).

⁴⁰ Bk. *İslâma ve Garblılara göre Kadın*, çev. İhsan Toksarı, İstanbul: Nida Yayınları, 1969; *Kadının Yeri*, çev. Abdullah Yalçın-Mehmet Yolcu, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.

⁴¹ Bk. Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ fi't-teşri' el-İslâmî*, Kahire: Mektebetü Dâri'l-Ürûbe, 1961; Beyrut 1978; Dimaşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1978; Beyrut/Dimaşk: el-Mektebû'l-İslâmî, 1985; y.y., ed-Dâru'l-Kavmiyye, t.y.

⁴² Bk. Mustafa es-Sibâî, *İslâm Hukukunda Sünnet*, çev. Edip Gönenç, İstanbul: Evs Yayınları, 1981; çev. Kamil Tunç, İstanbul: Birim Yayınları, 1996.

⁴³ Bk. ez-Zuhaylî, “Cevlâtü's-Sibâî fi meyâdini'l-fikhi ve meâsiruhu fi hizmetil-'İlm”, *Mustafa es-Sibâî bi-aklâmi muhibbîhi ve 'ârifih*, s. 93.

⁴⁴ Bk. Mustafa es-Sibâî, *el-İstişrâk ve'l-müsteşrikûn mâ lehüm ve mâ 'aleyhim*, Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1968, 1978; Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1979.

⁴⁵ Bk. Mustafa es-Sibâî, *Müsteşrikler ve Hedefleri*, çev. Kemal Çobanbeyli, İstanbul: Sinan Matbaası, 1971; *Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları*, çev. Müctebâ Uğur, İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.

⁴⁶ Bk. Mustafa es-Sibâî, *İştirâkiyyetü'l-İslâm*, Dimaşk: Câmî'atu Dimaşk, 1959; Metâbi'u Dâri'l-Kavmiyye, 1960; Dâru'l-Matbâ'ât el-'Arabiyye, 1960; Metâbi'u Dâri'l-Kavmiyye, 1960; Kahire: Dâru'l-Kavmi li'l-intibâh ve'n-neşr, 1960.

dayanışma gibi konuları, Batı ve İslam Medeniyetleri açısından karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Müellifin bu eserde yer alan görüşleri, içinde yer aldığı hareketinin genel karakteristiklerini belirleme noktasında etkili olmuştur.⁴⁷ Müellif, en önemli eseri olarak da gösterilen⁴⁸ ve bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de geniş yankı uyandıran⁴⁹ bu kitabının bazı yanlış anlamalara sebep olması nedeniyle,⁵⁰ bu konuda yanlış anlamaya mahal bırakmayacak açıklıkta bir çalışma yapmayı hedeflemişse de, buna ömrü vefa etmemiştir.⁵¹ Sibâi’nin bu konudaki görüşleri farklı açılardan incelemelere tabi tutulmuştur.⁵²

Sosyal meselelere büyük önem atfeden Sibâi, kapitalizm ve sosyalizm arasında tercih yapmak durumunda bırakılan Müslümanları, İslam Dininin sosyal dayanışmayı sağlamak üzere vaz’ etmiş olduğu esaslar konusunda bilgilendirmek üzere “*et-Tekâfulü’l-ictimâ’î fi’l-İslâm*” adlı eseri kaleme almıştır.⁵³

“*Ahlâkunâ el-İctimâ’iyye*” Sibâi’nin Şam’da Suriye radyosunda 1954–1955 yıllarında yapmış olduğu sosyal ve ahlâkî içerikli konuşmalarının kitaplaştırılması sonucu ortaya çıkmış bir eserdir.⁵⁴ Kahire’de yayımlanan “*el-Fetih*” dergisinde, Hicrî 1354–1359 yıllarında çıkmış makalelerinin bir kısmı da “*Âlâmun ve âmâl*” adlı eserinde bir araya getirilmiştir. Bu makaleler âlimler ve siyaset, Filistin meselesi, ramazan ayı ve gençlik gibi dinî, ahlâkî ve sosyal konulara tahsis edilmiştir.⁵⁵ “*Hâzâ hüve’l-İslâm*” adlı eserde de, müellifin İslam düşüncesine dair muhtelif makaleleri bir araya getirilmiştir.⁵⁶

İslam dünyasını bir bütün olarak değerlendiren ve meselelerini dert edinen müellif, İslam’ın değerlerine yapılan saldırılar karşısında, onun emir ve yasaklarının mana ve ehemmiyetine vurgu yapma ihtiyacı hissetmiştir. Bu vurgu, müellifin diğer pek çok eserinde olduğu gibi “*Ahkâmu’s-siyâmi ve felsefetüh*” adlı eserinde de görülebilir.⁵⁷

⁴⁷ Nitekim hareketin sosyalist temellerinin (:socialistic theorising/et-tanzîrât el-iştirâkiyye) Sibâi tarafından tesis edildiği ifade edilmiştir (Bk. Hamid Enayat, *el-Fikru’s-siyâsî el-İslâmî el-Mu’âsir*, çev. İbrahim ed-Düsûkî, Kahire: Mektebetü Medbûlî, t.y., s. 190).

⁴⁸ Bk. Dekmejian, *a.g.m.*, s.71; Ömer Faruk Abdullah, *a.g.e.*, s.118.

⁴⁹ Bk. Mustafa es-Sibâi, *İslâm Sosyalizmi*, İstanbul: Hareket Yayınları, 1974; *a.g.e.* (çev. A. Niyazoğlu), İstanbul: Dergâh yayınları, 1976.

⁵⁰ Nitekim bir yakın arkadaşı, müellifin görüşlerini tenkit eden müstakil bir eser kaleme almıştır (Bk. Muhammed el-Hâmid, *Nazarât fi kitâb “İştirâkiyyetü’l-İslâm sâdira ‘ani’l-Kitâbi ve’s-sünne ve mezâhibi’l-eimme*”, Dimaşk: Matbaatü’l-İlm, 1963).

⁵¹ Müellifin bu eseri kaleme almak üzereyken vefat ettiği ifade edilmektedir (Bk. ez-Zuhaylî, “Cevlâtü’s-Sibâi’ el-Fikhiyye”, *es-Sibâi’ Reculu’fîkr ve kâidu da’ve*, s. 77–78).

⁵² Sibâi’nin görüşlerinin “sosyalist” olarak değerlendirilmesi ve yorumlanması hakkında bk. Enayat, *Modern Islamic Political Thought*, s. 144–150.

⁵³ Bk. Mustafa es-Sibâi, *et-Tekâfulü’l-ictimâ’î fi’l-İslâm*, Beyrut: Dâru’l-Varak, 1998.

⁵⁴ Bk. Mustafa es-Sibâi, *Ahlâkunâ el-İctimâ’iyye*, Dimaşk: Mektebetü’ş-Şebâbi’l-Müslim, 1955, 1956; Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî-Dâru’l-İrşâd, 1973; Dimaşk: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1987.

⁵⁵ Bk. Mustafa es-Sibâi, *Âlâmun ve âmâl*, Beyrut: Dâru’l-Verrâk, 1420/2000.

⁵⁶ Bk. Mustafa es-Sibâi, *Hâzâ hüve’l-İslâm*, I-II, Beyrut/Dimaşk: el-Mektebu’l-İslâmî, 1979.

⁵⁷ Bk. Mustafa es-Sibâi, *Ahkâmu’s-siyâmi ve felsefetüh fi dav’i’l-Kur’âni ve’s-sünne*, Dimaşk: Mektebetü’ş-Şebâbi’l-Müslim, 1957.

"*es-Sîretü'n-nebeviyye: Dürûs ve 'iber*" adlı eserinde Hz. Peygamber'in hayatını yaşadığı döneme göre yorumlayan ve ders alınması gereken yönleri işaret eden müellifin, dinin asıl ve bozulmamış şeklini gündeme getirmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Sibâî Türkçe,⁵⁹ İngilizce⁶⁰ ve Farsça⁶¹ gibi birçok dile tercüme edilen bu eserinde, Hz. Peygamber'in hayatını dönemlere ayırarak incelemiş, önemli olayları müstakil olarak ele almıştır.

Müellifin "*Uzamâunâ fi't-târîh*" adlı eseri,⁶² Hz. Peygamberin, Sahâbe'nin önde gelenlerinin ve bazı âlimlerin şahsiyetine dair kaleme alınmış olup, bazı incelemelere konu olmuştur.⁶³

Benzer mahiyetteki diğer bir çalışma olan "*Min Ravâi'i hadâratinâ*" adlı eser de, İslâm tarihinin parlak sayfalarından çarpıcı misallere yer vermektedir.⁶⁴ Müellif, Türkçe⁶⁵ ve İngilizceye⁶⁶ de tercüme edilen bu eseriyle, Batı karşısında yenik duruma düşen ve özgüvenlerini kaybeden Müslümanların kendi medeniyetlerine olan güvenlerini tazelemeyi ve kendi geleceklerini belirleme noktasında tekrar harekete geçmelerini sağlamayı hedeflemiştir.

Önceden gerçekleştirilmiş başarıların, fert ve toplum olarak insanları harekete geçirmedeki gücünü iyi kullanan ve etkileyici hitabetiyle tanınan müellifin, hitabeti zenginleştiren unsurlar arasında yer alan ilginç olaylar ve hikmetli sözlere olan ilgisi "*el-Kalâid mine'l-ferâid ve'l-fevâid*" adlı derlemesinin yazılmasına vesile olmuştur. Bu eser, müellifin güzel sözler ve kısa anekdotlardan derlediği antoloji mahiyetinde bir çalışmadır.⁶⁷ Sibâî, Bu ilgisinin bir devamı olarak derlemelerden telife geçmiş ve 1962 yılında "*Hâkezâ 'allemetnî el-hayât*" adlı eserini kaleme almıştır.⁶⁸ Müellif, hayatının son döneminde ve hastanede doktorlardan gizleyerek⁶⁹ yazmış olduğu bu eseri, süre olarak çok uzun olmamakla birlikte, oldukça yoğun bir şekilde yaşanmış bir hayatın kendisine öğrettiği derslere tahsis etmiştir. Eser bir hikmetli ve veciz sözler manzumesi şeklindedir.⁷⁰

⁵⁸ Bk. Mustafa es-Sibâî, *es-Sîretü'n-nebeviyye: Dürûs ve 'iber*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1986.

⁵⁹ Bk. Mustafa es-Sibâî, *Hz. Muhammed'in Hayatı Dersler ve İbretler*, çev. Yusuf Yılmaz, İstanbul: Risale Yayınları, 1990; İstanbul: Özgün Yayıncılık, 1991; çev. M. Sait Şimşek, Konya: Tekin Kitabevi, 1992.

⁶⁰ Bk. Life of the Prophet: an immortal treasure of learning and wisdom, Delhi 1985.

⁶¹ Bk. Mustafa es-Sibâî, *Sîret-i Nebevi: İbret ve Nasihat*, çev. Müzemmil Hüseyin Kalahî, Riyad: el-İttihâd el-İslâmî el-Âlemî, 1994.

⁶² Bk. Mustafa es-Sibâî, *Uzamâunâ fi't-târîh*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1985.

⁶³ Bk. Adem Batur-Adnan Kaya-Mehmet Türkmen, *Uzamâunâ fi't-Târîh Adlı Eserin Tercüme ve İncelemesi*, Basılmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 1992.

⁶⁴ Bk. Mustafa es-Sibâî, *Min Ravâi'i hadâratinâ*, Dımaşk: Dâru'l-İslâm, 1959; Beyrut: Dâru'l-İrşâd, 1968; el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1977.

⁶⁵ Bk. Mustafa es-Sibâî, *İslâm Medeniyetinden Altın Tablolar*, çev. Nezir Demircan- M. Sait Şimşek, Konya: Uysal Kitabevi, 1979.

⁶⁶ Bk. Some Glittering Aspects of the Islamic Civilisation, Translation: Sharif Ahmad Khan, Delhi 1984.

⁶⁷ Bk. Mustafa es-Sibâî, *el-Kalâid mine'l-ferâid ve'l-fevâid*, Dımaşk: Mektebetü's-Şebâbi'l-Müslim, 1962.

⁶⁸ Bk. Mustafa es-Sibâî, *Hâkezâ 'allemetnî el-hayât*, Dımaşk: Dâru'd-Da've, 1962; Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1973; el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1986.

⁶⁹ Bk. el-Üstuvânî, *a.g.m.*, s. 149.

⁷⁰ Sibâî'nin bu eseriyle ilgili bir değerlendirme için bk. Mahmûd el-Hânî, *eş-Şarku'l-Evsat*, Sayı: 3950, 21.10.1989 Perşembe.

Müellifin fıkha verdiği özel önemin bir göstergesi olarak⁷¹ ortaya çıkan “*Şerhu Kanûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye*” adlı eseri, İslâm aile hukuku alanında önemli bir çalışmadır.⁷² Zira bu eser, İslâm dünyasında, aile hukukunun bütün konularını İslâm hukukuna dayalı olarak düzenleyen ilk ahvâl-i şahsiyye kanununun ilk şerhi olma özelliğini taşımaktadır.⁷³ Sibâî bu eserini, hukuk fakültesi öğrencileri için özet mahiyetinde kaleme almış ve daha sonra kapsamlı bir şerh yazmayı hedeflemiştir.⁷⁴ Fakat o dönemde siyasi olarak birleşen Suriye ve Mısır için ortak bir ahvâl-i şahsiyye kanunun tamamlanıp yürürlüğe geçirilmek üzere olması, kendisini bu fikrinden vazgeçirmiş olmalıdır.⁷⁵ Her ne kadar hazırlanan tasarı, iki ülkenin Eylül 1961’de birbirinden ayrılması sebebiyle yürürlüğe girememişse de, Sibâî’nin bu amacını yerine getirmek için zaman bulamadığı anlaşılmaktadır. Fakat müellif, eserin sonraki baskısında birtakım değişiklikler yapma imkânı bulmuştur. Eser iki ciltten oluşmakta olup, birinci ciltte evlilik ve sonuçlarını, ikinci ciltte de miras konusunu ele almıştır.⁷⁶ Eserde konular, 1953 yılında yürürlüğe giren Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’ndaki sıralarıyla fakat bir fıkıh kitabı üslubuyla ele alınmış, daha sonra da ilgili kanun maddeleri zikredilmiştir. Bazı konularda, serdedilen hükümlerle paralellik arz ettiği gerekçesiyle, ilgili maddeler zikredilmemiştir. Bu durum, kanun metnini eserden takip edenler için yanıltıcı olabilmıştır.⁷⁷ Eserde, diğer kanun şerhlerinden farklı olarak, kanunun sistematiğine dair bazı eleştiriler de yer almıştır. Müellif Kanun’daki birçok hükmü eleştirmiş⁷⁸ ve bu eleştirilerin bir kısmı 1975 yılında gerçekleştirilen

⁷¹ Sibâî’nin, fikhî hükümler yerine, yabancı hukuk sistemlerinin kanunlarının ithal edilip, cevval dimağların bütün enerjilerini bu kanunların hükümlerinin tatbikine ve geliştirilmesine tahsis etmelerinden büyük üzüntü duyduğu ifade edilmektedir (Bk. M. F. Feyzullah, *a.g.m.*, s. 79–80).

⁷² Bk. Mustafa es-Sibâî, *Şerhu Kanûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye: ez-zevâc ve ihlâluh*, Dımaşk: Câmî’atı Dımaşk, 1960; Dâru'l-Fıkr, 1961–1963; Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1997.

⁷³ Her ne kadar İslâm aile hukuku alanındaki ilk kanunlaştırma teşebbüsü, Muhammed Kadri Paşa’nın “*el-Ahkâmü's-Şer'iyye fî'l-Ahvâli's-Şahsiyye*” adlı eseri ve yürürlüğe giren ilk kanun metni “*Hukuk-ı Aile Kararnamesi*” ise de, 1953 Tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, ahvâl-i şahsiyye konularının hepsini içeren ilk kanun olma özelliğini taşımaktadır (Bk. M. K. Abdussamet Bakkaloğlu, *Suriye’de Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Bunlar Üzerinde Osmanlı Tesirleri*, Basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005, s. 17).

⁷⁴ Nitekim eserin 1958 tarihli ikinci baskısının tam adı “*Muhâdarât müsta’cele fi Şerhi Kanûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye*” şeklindedir.

⁷⁵ Nitekim müellif, eserinin sonunda Kanun’un metnine yer vereceğini ifade ettiği halde bu sözünü yerine getirememiş ve bu durumdan dolayı özür dilerken gerekçe olarak yeni kanun tasarısının hazırlanmasını göstermiştir (Bk. Mustafa es-Sibâî, *Şerhu Kanûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, Dımaşk: Câmî’atı Dımaşk, 1960, II, s. 216).

⁷⁶ Sibâî’nin bu eserinin genel bir değerlendirmesi ve kendisinin Kanun’a getirdiği eleştiriler için bk. ez-Zuhaylî, “*Cevlâtü's-Sibâî fî meyâdini'l-fikhi ve meâsiruhu fî hizmet-i'l-ilm*”, *Mustafa es-Sibâî bi-aklâmi muhibbîhi ve ‘ârifîhi*, s. 95–105; a.mlf., “*Cevlâtü's-Sibâî el-Fikhiyye*”, *es-Sibâî Reculu fıkr ve kâidu da’ve*, s. 60–71.

⁷⁷ Müellifin 140. Madde ile ilgili olarak verdiği ilâve malûmat, bu duruma örnek olarak zikredilebilir (Bk. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, İstanbul 1986, s.342).

⁷⁸ Müellifin eleştiri getirdiği kanun maddelerine misal olarak 11, 12, 18, 84, 105–109, 133, 137–164, 171, 179–177. maddeler zikredilebilir (Bk. Mustafa es-Sibâî, *Şerhu Kanûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, I, s. 60, 61, 65, 82, 170, 172, 199, 210–212, 217–219, 252–257, 271, 274, 311, 320).

tadilâtta dikkate alınmıştır.⁷⁹

Müellifin Abdurrahman es-Sâbûnî ile ortaklaşa yazmış olduğu “*el-Ahvâlî's-Şahsiyye fi'l-ehliyye ve'l-vasiyye ve't-terikât*” adlı eserleri de, Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun ilgili konularının tafsilatlı olarak ele alındığı doktrin ağırlıklı bir çalışmadır.⁸⁰ Eserde aile hukukuna dair hükümlerin Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu dışındaki kanunlardaki maddelere de temas etmesi sebebiyle, bazı kanun maddeleri ilk defa bu eserde şerh edilmiştir.⁸¹

Sibâî'nin “*el-Murûne ve't-tatavvur fi't-teşrî' el-İslâmî*”, “*el-Vesâyâ ve'l-ferâiz*” ve “*Meşrû'iyetü'l-irs ve ahkâmuhû fi'l-İslâm*” gibi eserlerinin yanında,⁸² yayımlanmamış çok sayıda çalışmasının mevcut olduğu da ifade edilmektedir.⁸³

SONUÇ

Mustafa es-Sibâî, Suriye'nin son dönemde yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdendir. Bir arada bulundurulması nadir özelliklere sahip olarak, hem bir fikir ve aksiyon adamı, hem de dakik bir akademisyen ve ilim adamı kimliğiyle faaliyet göstermiştir. 49 yıllık hayatına pek çok iş sığdırmayı başarmış ve ardından önemli eserler bırakarak genç sayılabilecek bir yaşta vefat etmiştir. İslam Dünyasında büyük bir ilgi gören eserleri, Türkçe dâhil birçok dile çevrilmiş, Müslüman toplumların Batı medeniyeti karşısında duydukları kompleksten/aşağılık duygusundan kurtulup kendi kültür ve medeniyetlerine olan güvenlerini tazelemelerine önemli katkılarda bulunmuştur. Eserleri arasında farklı alanlarda kaleme alınmış olanlar bulunmakla birlikte, kendisinin İslâmî ilimler arasında fıkha özel bir önem atfettiği görülmektedir. Bu durum fikhî, Müslüman toplumların karşılaştıkları problemleri çözmeye kullanacakları en etkili disiplin olarak düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Kendisi bu bilim dalını hayattan kopuk bir şekilde değerlendirmemiş, fikhî konular üzerinden İslâm Dinine yöneltilen eleştirilere, büyük bir özgüven ve ilmî bir üslupla ikna edici cevaplar vermiştir. Bu tutum, meselelerin çözümünde benimsediği “tahayyürî/intikâî (seçmecî)” metot gereği, belli mezhep ve içtihatlarla sınırlı kalmayan tavrında ve geniş medeniyet perspektifinde belirgin bir şekilde açığa çıkmaktadır. Sibâî'nin şahsiyetinde tecessüm eden özgüven yanında, eserlerine hâkim olan yalın ve dinamik üslup, İslam Hukuku alanında çalışma yapan araştırmacılar için önemli alternatifler sunmaktadır.

⁷⁹ Bunlara misal olarak müellifin, Kanun'un 112. maddesindeki “tefrik”te kadının şikâyeti ve 117. maddesindeki haksız talâk tazminatının bir yıla sınırlandırılması konularındaki mülâhazaları ile 146. maddeyle ilgili sistematik eleştirisi zikredilebilir (Bk. Mustafa es-Sibâî, *Şerhu Kanûni'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, I, s. 176, 180, 212).

⁸⁰ Bk. Mustafa es-Sibâî-Abdurrahman es-Sâbûnî, *el-Ahvâlî's-Şahsiyye fi'l-ehliyye ve'l-vasiyye ve't-terikât*, Dimaşk: Matbaatu Dâri'l-Fikr, 1965; Câmî'atu Dimaşk, 1970.

⁸¹ Bk. Mustafa es-Sibâî-Abdurrahman es-Sâbûnî, *a.g.e.*, s. II.

⁸² Bk. el-Cüнді, *a.g.m.*, s. 450.

⁸³ Bk. Abdülkerim Osman, *a.g.m.*, s. 482.